

Л6т.
А45

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Алексєєв Олександр Олександрович

УДК.343.977

**ОПТИМІЗАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
СЛІДЧИХ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ**

12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

КИЇВ – 2004

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування в усіх сферах суспільних відносин держави спрямоване на подальшу демократичну перебудову суспільства, зміну підходів до захисту прав, свобод та інтересів громадян. Одним із важливих елементів реалізації цієї лінії перебудови суспільства є покращення якості діяльності правоохоронної системи. Це обумовлює необхідність поглиблення і розширення наукових досліджень всіх аспектів діяльності правоохоронної системи, виявлення об'єктивних причин наявних недоліків і визначення шляхів її удосконалення.

Нині цей аспект набув особливої актуальності у зв'язку з кількісними і якісними змінами в злочинності, що характеризуються виникненням нових видів злочинів, зростанням професіоналізму сучасних злочинців, їх високою технічною оснащенняю, формуванням організованої та транснаціональної злочинності тощо.

Покликані протидіяти злочинності правоохоронні органи не завжди готові до ефективних дій у сучасних умовах. В якості основної умови (напрямку) оптимізації цієї боротьби відзначають удосконалення засобів і методів діяльності, забезпечення їх адекватності характеру організованої і професійної злочинності. Разом з тим будь-які найнадійніші й найсучасніші засоби не дадуть належного результату, якщо потраплять до рук професійно не підготовленої людини, тому нині одне з перших місць у справі забезпечення ефективності роботи правоохоронної системи посідає підвищення професіоналізму особового складу.

На існуючу недосконалість відбору, підготовки та підвищення кваліфікації працівників органів внутрішніх справ, а отже ефективного захисту конституційних прав громадян, боротьби зі злочинністю, охорони правопорядку в державі звернено особливу увагу в Програмі реформування освітянської діяльності МВС України (наказ МВС України № 1213 від 20.10.03), спрямованої на виконання Указів Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 “Про Національну доктрину розвитку освіти” та від 17 лютого 2004 р. № 199 “Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України”.

Складовою частиною правоохоронної системи є слідчий корпус, покликаний розкривати і розслідувати злочини, здійснювати роботу з їх попередження. Однак не завжди специфіка слідчої діяльності знаходить відповідне відображення в підготовці слідчих. Тому визначення шляхів удосконалення підготовки слідчих є одним з першочергових завдань юридичної науки, насамперед – криміналістики.

Проблеми криміналістичної підготовки знайшли відображення в

працях В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.О. Возгіна, М.К. Камінського, Н.І. Клименко, В.Г. Коломацького, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, М.П. Яблокова та інших вчених-криміналістів. Окремі аспекти цієї проблеми є актуальними і в інших галузях знань. Так, наприклад, з позиції психології слідчої діяльності її розглядають В.Г. Андросюк, В.Л. Васильєв, М.І. Єнікєєв, Л.І. Казміренко, М.В. Костицький, В.С. Медведєв, О.Р. Ратінов, В.В. Рибалко, О.М. Столяренко, О.В. Шаповалов та ін., з позиції відбору і управління кадрами – М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, В.І. Барко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.

Однак у роботах наведених авторів не ставилася мета комплексного дослідження криміналістичної підготовки слідчих. У зв'язку з цим не знайшли достатнього висвітлення такі аспекти: співвідношення підготовки кадрів з урахуванням сучасних умов діяльності; особливості криміналістичної підготовки слідчих у межах юридичної освіти; місце і роль необхідних якостей слідчого в розвитку та удосконаленні криміналістичної підготовки; специфіка набуття умінь і навичок слідчої діяльності у відповідності з її технічними, тактичними і організаційно-методичними напрямками; реалізація функції криміналістики як науки і навчальної дисципліни щодо ефективного забезпечення слідчої практики; роль дослідження слідчої практики в удосконаленні криміналістичної підготовки; методи підвищення ефективності криміналістичної підготовки тощо. Недостатня розробка окреслених проблем, наявність суперечливих підходів до її розв'язання, необхідність її переосмислення під кутом зору нових світових і вітчизняних реалій значною мірою зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Отже, актуальність теми дисертації обумовлена:

- а) потребами слідчої практики у підвищенні рівня криміналістичної підготовки слідчих, що відповідає б вимогам забезпечення ефективної протидії сучасній злочинності;
- б) наявністю недоліків у практичній діяльності слідчих, що обумовлені недостатнім рівнем їх криміналістичної підготовленості;
- в) наявними можливостями оптимізації даної діяльності шляхом використання потенційних теоретико-практичних можливостей криміналістики, психології, педагогіки та інших наук;
- г) відсутністю у вітчизняній літературі комплексних сучасних досліджень всіх площин діяльності в системі криміналістичної підготовки слідчих з метою розкриття їх взаємозв'язків та взаємозалежності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Даний напрям дослідження узгоджується з Концепцією розвитку системи відомчої освіти та вузівської науки МВС України на період 2001-2005 рр.,

Концепцією оптимізації підготовки кадрів та організації надання освітніх послуг у навчальних закладах Міноборони, інших центральних органів виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями та правоохоронними органами, Програмою реформування освітянської діяльності МВС України. Тему дослідження передбачено п.110 Плану НД та ДКР Національної академії внутрішніх справ України на 2003 рік та п. 5.2. Тематики пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень ВНЗ та НДУ МВС України на період 2002-2005 рр. (наказ МВС України № 635 від 30.06.02).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на підставі теоретичного узагальнення сучасних наукових напрямів криміналістики, педагогіки, психології та інших наук, а також відомостей щодо теперішньої слідчої практики розробити теоретичну концепцію та практичні рекомендації, що дозволять з максимальною ефективністю з урахуванням конкретних умов її реалізації проводити криміналістичну підготовку слідчих у вузах системи МВС України.

Зазначена мета дослідження конкретизується такими завданнями:

- охарактеризувати теперішній стан криміналістичної підготовки слідчих, визначити найбільш характерні його недоліки;
- з'ясувати зміст і особливості криміналістичної підготовки слідчих, яка була б адекватною вимогам практики щодо забезпечення протидії сучасній злочинності;
- оцінити існуючі законодавчі вимоги рівня підготовки слідчих та обґрунтувати пропозиції щодо їх покращення;
- побудувати теоретичну концепцію криміналістичного навчання, покликану забезпечити розкриття природи криміналістичної підготовки і визначення об'єктивно-обумовлених шляхів і засобів її оптимізації;
- розробити практичні рекомендації і пропозиції щодо підвищення рівня криміналістичної підготовки слідчих з урахуванням існуючих складностей її здійснення і використання отриманих даних для вдосконалення діяльності слідчих, розвитку науки криміналістики і підготовки слідчих кадрів;
- розмежувати особливості і прийоми викладання різних розділів криміналістики;
- виділити основні форми і методи удосконалення криміналістичної підготовки у роботі зі слухачами, викладачами і засобами забезпечення підготовки.

Об'єктом дослідження є процес криміналістичної підготовки кадрів.

Предметом дослідження є мета, завдання, прийоми і засоби криміналістичної підготовки слідчих в системі МВС України.

Методи дослідження. Методологічним фундаментом дисертаційного дослідження є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціальних явищ і процесів, взаємодії об'єктів і закономірностей їх відображення, за допомогою якого проаналізовано сучасний стан підготовки слідчих МВС; обґрунтована точність результатів, здобутих під час застосування інших методів пізнання; доведена наявність і вивчені причинно-наслідкові зв'язки в процесі криміналістичної підготовки слідчих.

Для вирішення задач за темою дослідження використовувалися також загальнонаукові методи, як: історико-правовий, що дозволив дослідити природу та особливості підготовки кадрів раніше (до 1991 р.) і в сучасний період, розглянути виникнення, формування і розвиток процесів криміналістичної підготовки, виявити їх історичні закономірності та існуючі нині протиріччя; структурно-функціональний, за допомогою якого виділені компоненти криміналістичної підготовки, визначені їх функції в її системі; системно-функціональний, що дозволив комплексно дослідити криміналістичну підготовку слідчих МВС з урахуванням існуючих умов і потреб слідчої практики, виділити її відмінності від інших напрямків і дисциплін; системний, що дав змогу комплексно розглянути взаємозв'язок діяльності слухачів, викладачів та умов здійснення криміналістичної підготовки слідчих (як єдиного цілого з погодженим функціонуванням елементів); пізнавальний, або когнітивний, що дозволив обґрунтувати провідне значення криміналістичних знань, умінь, навичок у здійсненні слідчої діяльності.

Теоретичною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених з криміналістики, кримінального процесу, кримінології, юридичної психології, педагогіки, інформатики, соціології, управління, при опрацюванні яких був застосований комплексний міжгалузевий підхід та метод порівняльного аналізу наукової і методичної літератури.

Емпіричною базою дослідження стали результати анкетного опитування 2862 осіб, із них: 1621 слідчих органів внутрішніх справ, 1135 слухачів і студентів старших курсів юридичних вузів, 106 викладачів кафедр криміналістики. Крім того здійснено вибіркове інтерв'ювання вказаних осіб. Анкетне опитування проводилось в Україні та Росії.

У вивченні та узагальненні питань криміналістичної підготовки слідчих автором використаний особистий досвід викладання криміналістики в Національній академії внутрішніх справ України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших монографічних досліджень в Україні криміналістичної підготовки слідчих

як умови вдосконалення діяльності з розкриття та розслідування злочинів. В дисертації обґрунтовується ряд нових положень та висновків, що розширюють наукове уявлення про криміналістичну підготовку слідчих в системі МВС України. До найбільш суттєвих з них, що, на думку автора, складають новизну, належать: 1) огляд розвитку уявлень про завдання і сутність криміналістичної підготовки слідчих як частини їх юридичної підготовки у контексті сучасних потреб слідчої практики; 2) характеристика типових недоліків діяльності слідчих органів внутрішніх справ, що обумовлені недостатнім рівнем криміналістичної підготовки; 3) аналіз типових вад криміналістичного навчання слідчих у вузах системи МВС; 4) вперше комплексно досліджені зміст і особливості криміналістичної підготовки слідчих, що була б адекватною сучасним вимогам забезпечення боротьби зі злочинністю; 5) окреслені вимоги до підбору та підготовки слідчих з урахуванням змісту науки криміналістики та потреб слідчої практики; 6) виділені компоненти криміналістичної підготовки слідчих та встановлені зв'язки між ними у вигляді запропонованих етапів криміналістичного навчання, розмежовані особливості і прийоми викладання різних розділів криміналістики; 7) запропоновано теоретичну концепцію криміналістичного навчання, на основі якої розроблені практичні рекомендації та пропозиції щодо підвищення рівня криміналістичної підготовки слідчих в сучасних умовах, в тому числі – з застосуванням нових інформаційних технологій; 8) запропоновано та систематизовано форми і методи вдосконалення тактико-психологічного компоненту криміналістичної підготовки слідчих; 9) обґрунтована необхідність вивчення і впровадження педагогічного досвіду криміналістичної підготовки, проаналізовані форми і методи її проведення та вдосконалення з урахуванням сучасних умов.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації положення, висновки і пропозиції уможливають забезпечувати якісно новий рівень криміналістичної підготовки слідчих, оптимізувати витрати на їх підготовку. Більшість положень і рекомендацій дисертації мають прикладний характер і спрямовані на їх використання при підготовці слідчих в юридичних навчальних закладах. Основні положення дослідження було впроваджено в навчальний процес: 1) Національної академії внутрішніх справ України для підготовки навчально-методичних матеріалів та проведення занять зі слухачами, курсантами та студентами при вивченні курсу “Криміналістика”; 2) Одеського юридичного інституту НУВС МВС України для підготовки навчально-методичних матеріалів та проведення семінарських і практичних занять зі слухачами та курсантами при вивченні курсу

“Криміналістика”; 3) центру підготовки науково-педагогічних кадрів навчально-наукового Інституту управління Національної академії внутрішніх справ України для підготовки кадрів освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” при вивченні спецкурсів “Актуальні проблеми викладання криміналістики” та “Особливості викладання криміналістики”; 4) Київського національного університету імені Тараса Шевченка для підготовки навчально-методичних матеріалів та проведення занять зі студентами при вивченні спецкурсів “Особливості розслідування окремих категорій злочинів”, “Актуальні проблеми організації і проведення судових експертиз”; 5) узагальнені дані проведеного здобувачем анкетування направлені до Департаменту по роботі з персоналом МВС України та вищі навчальні заклади для використання в навчальному процесі, зокрема: Львівський інститут внутрішніх справ України, Кримський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ МВС України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національну академію державної податкової служби України, Волгоградську академію внутрішніх справ Росії.

Висновки, викладені в дисертації, можуть бути застосовані:

- а) в підготовці та удосконаленні професійної майстерності слідчих в криміналістичному аспекті;
- б) в удосконаленні професіоналізму викладачів криміналістики;
- в) у проведенні наукових досліджень, присвячених природі і змісту криміналістичної підготовки, можливостям і засобам удосконалення даної діяльності.

Особистий внесок здобувача. У співавторстві з В.П. Бахіним, А.В. Іщенко, Є.М. Моїсєєвим опубліковано навчальний посібник “Концепція криміналістичної підготовки слухачів Національної академії внутрішніх справ України”, у якому дисертант підготував п. 4, 5, 6, 8, що становить 25 % обсягу посібника. У співавторстві з І.О. Герусалімовим опубліковано навчальний посібник “Інформаційне забезпечення використання науково-технічних досягнень в слідчій діяльності”, у якому дисертант підготував огляд літератури, збір та обробку анкет, розділ 3 посібника, що становить 50 % обсягу. У співавторстві з В.Д. Берназом, О.А. Садченко підготовлено статтю “Сучасні проблеми криміналістичної підготовки слідчих (за матеріалами анкетування)”, у якій дисертант виконав збір та обробку анкет, висловив твердження щодо потреби підготовки спеціалістів конкретного напрямку практичної діяльності, що становить 30 % обсягу. У співавторстві з Ю.П. Машошиним підготовлено статтю “Самостоятельная работа слушателей в системе активизирующих методов обучения”, у якій дисертант сформулював рекомендації щодо

покращення самостійної роботи слухачів, що складають 50% обсягу статті. У співавторстві з В.П. Бахніним, Н.С. Карповим опубліковано статтю “Співвідношення педагогіки та криміналістики в оптимізації підготовки юридичних кадрів”, у якій дисертант провів опитування викладачів і аналіз джерел за темою статті, що складає 30% обсягу.

Апробація результатів дисертації. Результати роботи повідомлялися на наукових і науково-практичних конференціях: “Гуманітарна освіта на межі століть” (Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка, 2000 р.), “Приоритетні напрями профілактичної діяльності. Підготовка та перепідготовка кадрів поліції щодо профілактики злочинів” (Київ, Національна академія внутрішніх справ України, 2000 р.), “Проблеми вищої юридичної освіти” (Харків, Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого МОН України, 2002 р.), “Підготовка та підвищення кваліфікації працівників поліції Баварії” (Київ, Національна академія внутрішніх справ України, 2002 р.), “Актуальні проблеми сучасної криміналістики” (Сімферополь, Кримський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ МВС України, 2002 р.), “Актуальні проблеми підготовки кадрів і роботи з персоналом оперативних служб міліції” (Київ, Національна академія внутрішніх справ України, 2003 р.), “Підготовка кадрів і робота з персоналом оперативних служб кримінальної міліції” (Київ, Національна академія внутрішніх справ України, 2003 р.), “Порядок та методика відбору кадрів поліції, зокрема при формуванні керівної ланки поліції” (Київ, Національна академія внутрішніх справ України, 2003 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки проведеного дослідження відображені в 11 наукових публікаціях: у двох навчальних посібниках, п'яти статтях у наукових журналах, одній статті у збірнику наукових праць, одних матеріалах конференцій і двох тезах конференцій. 6 із вказаних публікацій є одноособовими, 5 із них опубліковані у виданнях, рекомендованих ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів і семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації - 252 сторінки, із яких основний текст - 191 сторінка. Список використаних джерел становить 23 сторінки (201 найменувань). Додатки містяться на 38 сторінках (9 додатків).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

В вступі обґрунтовано вибір теми, актуальність, об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, викладено зв'язок роботи з науковими

програмами МВС України та Національної академії внутрішніх справ України, подано анотацію використаних методів дослідження, нових наукових положень, запропонованих автором, надано відомості щодо практичного та теоретичного значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження.

Розділ перший - “Стан і характеристика криміналістичної підготовки слідчих” складається з трьох підрозділів, присвячених аналізу відповідності нинішньої криміналістичної підготовленості слідчих забезпеченню протидії сучасній злочинності, що характеризується якісними та кількісними змінами; характеристиці сутності і особливостей криміналістичної підготовки слідчих; дослідженню динаміки її історичного розвитку; аналізу основних концепцій науковців з цієї проблематики; пошуку перспективних напрямів, цілей, засобів та заходів удосконалення системи криміналістичної підготовки.

У підрозділі 1.1 “Характеристика сучасного рівня підготовки слідчих” надається аналіз протиріч між динамікою розвитку злочинної діяльності та сучасним станом підготовленості слідчих органів внутрішніх справ, потребою правоохоронної практики у фахівців. Узагальнення наукових джерел свідчить, що рівень висвітлення цих проблем недостатній. Оцінка виявлених протиріч уможливила охарактеризувати сучасну систему підготовки слідчих, виділити найістотніші недоліки. Дослідження здійснювалося шляхом аналізу робіт за цією проблемою з використанням результатів проведеного анкетування, під час якого доведено наявність причинно-наслідкових зв'язків між тенденціями розвитку практики і якістю підготовки фахівців. У відповідності з результатами проведеного аналізу - одним з основних недоліків підготовки слідчих є низький рівень засвоєння практичних навичок. Відзначається також відставання викладання криміналістики від потреб практики, на що вказали 70% слідчих. Причини цього, на думку респондентів, такі:

- ігнорується розрив між теоретичними можливостями збирання, дослідження, використання доказів і реальними умовами діяльності практичних органів;

- не враховуються у необхідному обсязі характер і особливості сучасної злочинності;

- переважувать теоретичними основами і положеннями не на користь конкретним знанням, умінням і навичкам практичної діяльності.

Найпомітніше, на думку слухачів, відставання від потреб практики у проведенні практичних занять – 56,4%, а на думку слідчих, цей показник ще гірший, на що вказали 62% опитаних слідчих.

До основних недоліків практичних занять відносять:

- відсутність спроб відтворення на заняттях реальної обстановки й умов практичної діяльності;
- низький рівень матеріально-технічного забезпечення занять;
- недостатнє залучення практичних працівників для проведення занять з метою ознайомлення з передовим досвідом;
- використання на заняттях застарілих матеріалів;
- переважає практика обговорення можливих рішень і дій замість реальної імітації дій.

Такий стан вимагає комплексного удосконалення системи підготовки слідчих, що дозволила б прищеплювати і розвивати практичні навички.

У підрозділі 1.2 “Зміст і особливості криміналістичної підготовки” комплексно досліджується система криміналістичної підготовки слідчих МВС з урахуванням існуючих умов і потреб слідчої практики.

Когнітивний метод дослідження дозволив обґрунтувати провідне значення криміналістичних знань, умінь, навичок у здійсненні діяльності слідчого, що визначило місце криміналістичної підготовки в загальній системі підготовки слідчих, проаналізувати відмінності від інших напрямків і дисциплін. У зв'язку з цим виникла потреба в з'ясуванні змісту і мети оптимізації криміналістичної підготовки слідчих, що, у відповідності з відомими науковими концепціями і думкою автора, полягає у доборі й реалізації засобів та методів удосконалення підготовки на базі сучасних досягнень наук у межах наявних матеріально-фінансових і кадрових ресурсів.

Проведений аналіз особливостей історичного розвитку криміналістичної підготовки та існуючих нині протиріч, вказав на її актуальність і роль у системі підготовки фахівців органів внутрішніх справ, а також дозволив зробити висновок, що викладання курсу криміналістики у цих межах не може бути єдиним і універсальним для всіх, а зміст курсу має відбивати чітку професійну орієнтацію.

Проаналізовано аспекти слідчої діяльності, ефективність реалізації яких залежить від якості криміналістичної підготовки, що дало змогу виділити взаємозалежні з ними компоненти криміналістичної підготовки та визначити їх функції в системі підготовки фахівців. На основі виділених компонентів і з урахуванням психолого-педагогічних особливостей виховання і розвитку криміналістичних знань, умінь, навичок і якостей під час здійснення криміналістичної підготовки слідчого, запропонована система пізнавальних етапів, що дозволяє чітко встановити: чому (зміст підготовки), в якому обсязі і яким чином слід навчати на певному етапі

криміналістичного навчання. Ця система викладена як основа для більш детальної розробки програми підготовки, призначена для послідовного формування з простих знань, навичок і умінь більш складних і дозволяє синтезувати модель, максимально наближену до діяльності.

Системне дослідження взаємозв'язків серед умов здійснення криміналістичної підготовки слідчих (як єдиного цілого з погодженим функціонуванням її елементів) дозволило зробити висновок про те, що удосконалення криміналістичної підготовки може бути забезпечено лише за рахунок взаємозв'язку та взаєморозвитку чотирьох головних компонентів – змісту навчання, засобів і методів навчання, слухачів та викладачів. Рішення проблем однієї зі складових не може гарантувати поліпшення підготовки в цілому. Ця теза є вихідним положенням для більш детального вивчення кожного із вказаних компонентів. Аналіз процесу формування змісту криміналістичного навчання дозволяє стверджувати, що в ньому мають ураховуватися особливості розвитку тих якостей і здібностей, які необхідні практичній діяльності фахівця, зокрема – слідчого, що вносить певні корективи як у зміст, так і у форми та методи реалізації криміналістичної підготовки.

У підрозділі 1.3 **“Вимоги до рівня підготовки слідчих в умовах боротьби із сучасною злочинністю”** досліджувалися протиріччя між наявними державними і висунутими практикою вимогами до рівня підготовки слідчих (як до процесу, так і до кінцевого результату). Дослідження цього питання через співставлення результатів вітчизняної та закордонної практики дозволяє стверджувати, що основні організаційні форми підготовки й підвищення кваліфікації слідчих (добір, навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації, службова підготовка) мають забезпечувати безперервність підготовки і також вимагають удосконалення через наявні недоліки. Дослідженням встановлено, що є потреба у створенні іншого, відмінного від загальноузівського, Державного освітнього стандарту підготовки слідчих, де криміналістика має розглядатися в якості одного з найістотніших компонентів. Зміст стандарту покликаний чітко та однозначно відповідати на такі питання: якими особистісними якостями повинен володіти фахівець цієї кваліфікації; що він повинен знати, вміти і якими навичками володіти, якому рівневі вони відповідатимуть; за рахунок чого (наприклад, яких форм і методів підготовки) можуть вирішуватися ці завдання.

Наведене зумовлює пошук ефективніших шляхів створення такого стандарту. У зв'язку з тим, що за кордоном накопичено певний досвід підготовки поліцейських кадрів, що містить низку оригінальних підходів до підготовки (добору кадрів для навчання, системи тренувань, розвитку і

закріплення необхідних якостей тощо), у роботі над створенням спеціального стандарту та системи підготовки слідчих необхідно досліджувати і використовувати закордонний досвід, адаптуючи його до наших можливостей і специфіки.

Другий розділ - "Проблеми удосконалення криміналістичної підготовки" складається з чотирьох підрозділів, присвячених дослідженню найефективніших форм та методів здійснення криміналістичної підготовки слідчих, що обумовлені такими факторами: змістом і цілями даної підготовки; загальними та специфічними психолого-педагогічними закономірностями криміналістичної підготовки; умовами, у яких вона здійснюється (контингент слухачів і викладачів; місце, час, тривалість навчання, його періодичність, наявність технічних засобів).

У підрозділі 2.1 **"Специфіка форм і методів криміналістичного навчання та шляхи їхнього удосконалення"** обґрунтовано, що від добору форм, методів, технологій і педагогічних прийомів залежить реалізація конкретних концепцій підготовки різних категорій юристів, у т.ч. слідчих. Так створюються не лише оптимальні умови для якісної підготовки співробітників, але й забезпечується трансформація нових наукових знань та прогресивного досвіду в зміст криміналістичної підготовки.

На основі аналізу досвіду здійснення підготовки слідчих і з урахуванням впливу змісту, психолого-педагогічних закономірностей підготовки й умов, у яких вона здійснюється, запропоновані найбільш оптимальні форми і методи проведення криміналістичної підготовки слідчих на різних етапах криміналістичного навчання (зміст яких відповідає розділам криміналістики), виділені основні форми і методи удосконалення криміналістичної підготовки в роботі зі слухачами, викладачами і засобами забезпечення підготовки.

На думку автора, у криміналістичній підготовці слідчих мають превалювати методи, що сприяють безпосередньому навчанню, тому особлива увага приділена проблемам удосконалення практичних занять. Перевагою практичних занять (у широкому розумінні) в системі криміналістичної підготовки є не тільки високий процент засвоєння (що характеризує ефективність набуття знань, як компонента криміналістичної підготовки), але й можливість прищеплювання і розвитку інших компонентів: криміналістичних умінь і навичок, професійно-необхідних психологічних якостей слідчого, професійно-психологічної стійкості слідчого. Автором також розглянуті особливості проведення практичних занять за різними розділами криміналістики, проаналізовані найбільш

істотні складності на шляху їх реалізації і можливі шляхи вирішення питань, що можуть виникнути.

У підрозділі 2.2 **“Тактико-психологічний компонент криміналістичної підготовки слідчих”** аналізується найбільш складний аспект психологічної готовності слідчого, складовою якого є тактико-психологічний компонент криміналістичної підготовки. Проведені дослідження підтверджують, що у випускників відомчих навчальних закладів рівень сформованості умінь і навичок прийняття самостійних рішень, зокрема в психологічно напружених і екстремальних ситуаціях, не відповідає сучасним вимогам. За даними анкетування на це вказало 52,4 % опитаних слідчих.

Водночас узагальнення досвіду підготовки і розвиток знань у цій сфері дозволяють підвищити тактико-психологічну готовність випускників відомчих навчальних закладів до необхідного сучасного рівня, домагатися високих результатів у стислий термін. Експериментально встановлено, що молодий фахівець, що пройшов повний курс правильно організованої професійно-психологічної підготовки, за 4-6 місяців досягає певного рівня майстерності, яка без цього, стихійно, поступово, шляхом проб і помилок, на основі позитивного і негативного досвіду правоохоронної діяльності виникає у практичного працівника лише через 8-10 років. В умовах значної плінності кадрів важко недооцінити значущість використання такої можливості.

В існуючій системі криміналістичного навчання відпрацювання власне тактико-психологічних прийомів роботи слідчого фактично не здійснюється, і можливе за умов належної організації всієї системи навчання, а не лише під час окремих занять. З цією метою у роботі розглянуто психогенні фактори, що властиві роботі слідчого, і на їхній основі запропоновано комплекс заходів та елементів практичних занять, призначених удосконаленню тактико-психологічної готовності слідчого. На думку автора, це завдання можна досягати через: різноманітність форм проведення занять; поступове ускладнення розв'язуваних задач; короткочасну інтенсифікацію виконання вправ; організацію протидії при виконанні задач; відпрацювання завдань у ролі особи, що протидіє розслідуванню; практичною реальністю цілей занять; присутністю під час проведення реальних слідчих дій і ін.

З метою закріплення отриманих під час криміналістичної підготовки тактико-психологічних навичок і через наявність у сучасній організації практики істотних недоліків - запропоновані найефективніші форми проведення стажування слухачів у практичних підрозділах.

У підрозділі 2.3 **“Використання нових інформаційних технологій**

у криміналістичному навчанні” комплексним дослідженням встановлено, що існують принципи можливості (нові інформаційні технології в навчанні відкривають доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи учнів, уможливають освоєння і закріплення професійних навичок, дозволяють реалізувати принципово нові форми і методи навчання тощо) та потреба в удосконаленні криміналістичної підготовки слідчих із застосуванням різних інформаційних технологій (як під час навчання, так і в наступних формах підвищення кваліфікації). У зв'язку з цим зазначено, що мова повинна йти не про заміну традиційних способів навчання, а про їх доповнення новими технічними засобами, інформаційними технологіями з урахуванням змісту криміналістики і специфіки підготовки слідчих. У відповідності з цим завданням досліджено групи проблем, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій у криміналістичному навчанні, запропоновано найдоцільніші форми та методи застосування інформаційних технологій на конкретних етапах криміналістичного навчання.

Автором виділені найраціональніші випадки застосування нових інформаційних технологій у системі криміналістичної підготовки, зокрема такі: перевірка закріплення теоретичного матеріалу; удосконалення форм викладення матеріалу, що вивчається; відпрацювання навичок організації процесу розслідування; придбання навичок використання електронних баз даних криміналістичних та інших обліків; вивчення методики розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій; вивчення методики розслідування злочинів у сфері економіки. Наведені напрями дозволять більш цілеспрямовано й ефективно впроваджувати інформаційні технології в систему криміналістичної підготовки слідчих.

У підрозділі 2.4 “Вивчення і впровадження педагогічного досвіду” зазначається, що якість криміналістичної підготовки слідчих залежить не лише від якості та змісту навчальних програм, але й від кваліфікації, професійної майстерності та досвіду викладацького складу, що вимагає системного дослідження і використання результатів вивчення практичного досвіду проведення криміналістичної підготовки. З цієї метою вказані джерела придбання та популяризації такого досвіду.

Запропоновано перелік найбільш ефективних форм організації процесу дослідження й узагальнення передового досвіду криміналістичної підготовки, який включає: вивчення практики розкриття і розслідування злочинів; наставництво; школи професійного розвитку або школи “молодих викладачів”; взаємний обмін думками, консультації викладачів;

взаємне відвідування занять з наступним обговоренням; спільне обговорення навчально-методичних питань на засіданнях кафедр; обмін текстами лекцій, науковою літературою та іншими навчально-методичними матеріалами; обмін викладачами; надання творчих відпусток; проведення міжкафедральних, міжвузівських курсів, семінарів, науково-практичних конференцій, круглих столів; міжнародне співробітництво; проведення конкурсів викладачів, навчально-методичних матеріалів; телеконференції тощо. Проаналізовано особливості застосування цих форм у відповідності зі змістом та особливостями криміналістичної підготовки.

ВИСНОВКИ

1. Реформування суспільства, підвищення вимог до захисту прав, свобод та інтересів громадян, кількісні та якісні зміни злочинності, зростання професіоналізму сучасних злочинців вимагають удосконалення правоохоронної діяльності. Тому одним з головних напрямків оптимізації боротьби зі злочинністю є підвищення рівня і якості підготовки кадрів правоохоронних органів, насамперед, слідчих.

2. Аналіз рівня криміналістичної підготовки слідчих і стан слідчої практики свідчать про те, що специфіка практичної діяльності не завжди має належне відображення в підготовці кадрів, що висуває перед криміналістикою задачу визначення шляхів удосконалення підготовки слідчих як одну з першочергових.

3. Специфіка практичної діяльності слідчого має відобразитися в усіх стадіях підготовки фахівця (добір, навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації). Тому необхідним є створення спеціального, відмінного від загальновузівського, Державного освітнього стандарту підготовки слідчих, який має визначити нормативні вимоги до процесу і кінцевого результату цієї підготовки.

4. Педагогіка характеризує і розробляє основні підходи і прийоми навчання, які забезпечують найраціональніше сприйняття і засвоєння матеріалу, що викладається. Тому дидактика будь-якої навчальної дисципліни будується на закономірностях і рекомендаціях, що досліджені педагогікою. Проте, розкриття і реалізація особливостей підготовки до будь-якого виду практичної діяльності має здійснюватися безпосередньо фахівцями відповідної області, оскільки зміст навчання завжди істотно впливає на його процес. Отже створення криміналістичної дидактики є завданням криміналістики і криміналістів.

5. Криміналістична підготовка, як і будь-яка інша, - це формування особистості фахівця, і в зв'язку з цим має дві групи функцій: по-перше, розвитку особистості; по-друге, професійної підготовки, що забезпечує можливості вирішення завдань щодо виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів, а також орієнтування в проблемних ситуаціях. З цих позицій головна мета криміналістичної підготовки, у т.ч. слідчих, полягає у формуванні криміналістичного стилю мислення фахівця, тобто своєрідного розумового підходу при вирішенні життєвих ситуацій процесу виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів. Наведена мета є провідною, а оволодіння методиками і засобами вирішення завдань, незважаючи на їх значення, - підпорядкованими.

6. У зв'язку з провідним значенням криміналістики в підготовці слідчих, у роботі окреслені спеціальні вимоги до добору слухачів (як до початкового, так і в процесі навчання), розроблений комплекс заходів для оптимального проведення криміналістичного навчання (у відповідності зі змістом кожного розділу науки) і наступних форм підвищення кваліфікації фахівців.

7. Викладання криміналістики для фахівців не може бути єдиним і універсальним, а має чітко орієнтуватися на вирішення професійних завдань конкретної практичної спеціалізації.

8. Однією з проблем сучасної підготовки слідчих є те, що вона необґрунтовано перевантажена викладенням теоретичних положень без практичного апробування. Тому дефекти слідчої діяльності, що пов'язані з недостатньою підготовленістю, зазвичай спричинені невмінням молодих фахівців, навіть тих, які мають достатній рівень знань, застосувати їх на практиці. У зв'язку з прикладним характером дисципліни та особливостями діяльності слідчого практичні форми і методи навчання мають превалювати.

9. Потреби сучасної слідчої практики вимагають від фахівців більш широкого спектра знань взаємозалежного із криміналістичною підготовкою, але не запропонованого належним чином у навчальному процесі, наприклад, щодо розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій, у сфері економіки тощо. У зв'язку з цим потрібне вивчення і наповнення криміналістики, у наступному - криміналістичної підготовки - більш широким спектром знань, що відповідають напрямкам діяльності фахівців.

10. Напрями і форми удосконалення підготовки слідчих можуть бути представлені в ідеальному (що варто було б зробити, якби не існувало ніяких обмежень) і реальному (з урахуванням наявних можливостей)

варіанти. У дисертації основні положення і рекомендації сформульовані з урахуванням другого варіанту: що можливо і необхідно реалізувати в умовах недостатності матеріально-технічного, фінансового, кадрового та інших видів забезпечення процесу навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ділова гра як активний метод навчання криміналістиці // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених. Науково-практичний збірник № 12 / Міліція України. - 2002. - № 4. - С.1-4
2. Сучасні проблеми криміналістичної підготовки слідчих (за матеріалами анкетування) // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 2002. - № 4. - С.134-143. (у співавторстві з Берназом В.Д., Садченко О.А.).
3. Самостоятельная работа слушателей в системе активизирующих методов обучения // Наше право. Науково-практичний журнал. - 2003. - № 2. - С. 97-101. (у співавторстві з Машошиним Ю.П.).
4. Співвідношення педагогіки та криміналістики в оптимізації підготовки юридичних кадрів // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - 2003. - № 1. - С.234-240. (у співавторстві з Бахіним В.П., Карповим Н.С.).
5. Актуальні проблеми створення спеціального Державного стандарту підготовки слідчих // Наше право. Науково-практичний журнал. - 2003. - № 4. - С. 45-49.
6. Інформаційне забезпечення використання науково-технічних досягнень в слідчій діяльності. Навчальний посібник. - К.: Науковий світ, 2001. - 45 с. (у співавторстві з Ієрусалімовим І.О.).
7. Концепція криміналістичної підготовки слухачів Національної академії внутрішніх справ України - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. - 32 с. (у співавторстві з Бахіним В.П., Іщенко А.В., Моїсєєвим Є.М.).
8. Роль професійних задач для вивчення криміналістики як основа методики її викладання. // Гуманітарна освіта на межі століть. Науковий семінар 2-3 жовтня 2000 року. Збірник наукових праць. Вип.4. - Дрогобич, Вид. "Відродження", 2001. - с.186-190
9. Вопросы совершенствования криминалистической подготовки (по материалам анкетирования). // Актуальні проблеми сучасної криміналістики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У двох част. Ч 2. Сімферополь-Алушта, 19-21 вересня 2002 р. -

Сіферополь, Доля, 2002. – с. 240-244.

10. Співвідношення слідчої практики та змісту криміналістичної підготовки // Актуальні проблеми підготовки кадрів і роботи з персоналом оперативних служб міліції. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Україна, Київ, 27-28 березня 2003 року). У двох частинах (II частина). – К., Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – С. 67-71.

11. Проблеми викладання спецкурсу “Організація розслідування злочинів у кредитно-банківській системі” в рамках курсу криміналістики для магістрів Національної академії внутрішніх справ України. // Проблеми вищої юридичної освіти. Тези доповідей та наукових повідомлень науково-методичної конференції (м. Харків, 18-19 грудня 2001 р.). – Харків, Національна юридична академія України, 2001. – С. 166-168.

АНОТАЦІЯ

Алексеев О.О. “Оптимізація криміналістичної підготовки слідчих в системі МВС України”. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеню кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза. - Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2004.

Дисертація містить комплекс питань теоретичного і практичного характеру щодо оптимізації криміналістичної підготовки слідчих у системі МВС. У роботі досліджується сутність і особливості даної підготовки яка була б адекватною сучасним потребам слідчої практики. Запропоновані найбільш оптимальні форми і методи проведення криміналістичної підготовки слідчих на різних етапах криміналістичного навчання (що за змістом відповідають розділам криміналістики), виділені основні форми і методи удосконалення криміналістичної підготовки у роботі зі слухачами, викладачами і засобами забезпечення підготовки.

Ключові слова: криміналістична підготовка слідчих, форми та методи криміналістичного навчання, тактико-психологічний компонент криміналістичної підготовки.

АННОТАЦИЯ

Алексеев А.А. “Оптимизация криминалистической подготовки следователей в системе МВД Украины”. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза. - Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2004.

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

Бібліотека

наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза. - Национальная академия внутренних дел Украины, Киев, 2004.

В диссертации на основе анализа современных особенностей и задач борьбы с преступностью исследованы проблемы оптимизации криминалистической подготовки следователей в системе МВД как одного из условий совершенствования правоохранительной деятельности. В работе констатируется несоответствие ее качества потребностям следственной практики, обосновываются пути и средства ее улучшения.

Раскрыто значение и содержание оптимизации подготовки следователей, заключающееся в изыскании и реализации на базе достижений криминалистики, педагогики, психологии и других наук средств и методов подготовки следователей с учетом имеющихся материально-кадровых ресурсов.

Обоснована роль криминалистической подготовки в системе юридической подготовки специалистов для органов внутренних дел, а также то, что преподавание криминалистики не может быть единым и универсальным для всех, а должно отражать четкую профессиональную ориентацию.

На основе анализа специфики следственной деятельности выделены компоненты криминалистической подготовки, определены их функции в ее системе, предложена система этапов криминалистического обучения, позволяющие дифференцировать формы, методы и содержание обучения, формировать структуру обучения (в зависимости от подготовленности обучаемых и других условий). Обосновывается, что совершенствование криминалистической подготовки может быть обеспечено только за счет взаиморазвития четырех компонентов: содержания обучения, средств и методов обучения, обучаемых и обучающихся. С учетом этого выдвинуты предложения в отношении их совершенствования.

Сделан вывод о необходимости разработки специального Государственного образовательного стандарта подготовки следователей, отличающегося от общевузовского стандарта подготовки юридических кадров.

Исследованы особенности форм и методов криминалистической подготовки следователей, определяемых содержанием и целями их подготовки, психолого-педагогическими закономерностями обучения, условиями подготовки (контингентом обучаемых и обучающихся, научно-методической и технической базой).

С учетом того, что одним из основных недостатков современной подготовки следователей является низкий уровень освоения практических

навыков, особое внимание уделено проблемам совершенствования практических занятий, рассмотрены особенности проведения практических занятий по различным разделам криминалистики, и особо - тактико-психологическому аспекту подготовки следователей.

Обосновывается вывод, что разработка криминалистической дидактики должна осуществляться криминалистами на базе научных достижений педагогической науки, чтобы гарантировать полный и сущностный учет особенностей следственной деятельности в процедуре и методах обучения.

Ключевые слова: криминалистическая подготовка следователей, формы и методы криминалистического обучения, тактико-психологический компонент подготовки.

SUMMARY

Alekseyev A.A. "Optimization of the Criminalistical training of investigators in the system of Ukrainian Ministry of Internal Affairs". – Manuscript.

Thesis for the Candidate's Degree in Jurisprudence, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; judicial examination. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kiev, 2004.

The complex of theoretical and practical questions connected with optimization of the Criminalistical training of investigators in the system of Ukrainian Ministry of Internal Affairs is analyzed in the dissertation. The work presents a modern approach to the essence and character of criminalistical training of investigators according to the needs of practice. The optimal forms and methods of criminalistical training of investigators at the different stages of criminalistical education (different chapters of Criminalistics) are suggested, the main forms and methods of improvement of the criminalistical training while working with students and lecturers are defined, optimal means of ensuring of such training are proposed.

Key words: criminalistical training of investigators, optimization training of investigators, forms and methods to criminalistical training.